

Benvinguts i molt bona tarda a tothom:

Comencem aquest cicle d'actes amb els quals, el Centre Català del PEN i l'Ateneu Barcelonès volen recordar i festivar el primer centenari del naixement de Carles Riba. Com saben és un programa de tres sessions ben diferents i que comencem avui amb aquesta taula rodona, que continuarà el proper dimarts dia 19 amb una conferència de Joan Triadú (L'obra de Carles Riba) i es tanca el dia 26 amb una sessió musical i poètica a càrrec de Rafael Subirachs. I ja que parlem de programa, aprofito per advertir una curiosa metamorfosi en la part del vers de les Elegies de Bierville que hem triat com a lema d'aquest cicle. La segona part del darrer vers de l'elegia novena, que és dedicada a Pompeu Fabra, i que diu ... i els batuts van retrobant-se soldats. La metamorfosi de la qual em cal advertir-los és que el vers ha sortit ben citat en el cartell del programa i amb una errada als targetons. Els esperits enjogassats de la impremta han transformat el gerundi "retrobant-se", que és correcte, en un infinitiu "retrobar-se" que encara que tingui sentit (... els batuts van retrobar-se soldats), no deixa de ser una traïció al vers ribià.

Fet l'aclariment. Comencem amb les intervencions de la taula rodona. Proposo que parlem, com a molt, uns quinze minuts cadascun de nosaltres per deixar temps, si s'escau, a una mica de col.loqui. Seguirem el mateix ordre del programa i per això em plau de passar la paraula a Dolors Oller, assagista i crítica literària prou coneguda, professora a la Universitat Pompeu Fabra i autora, entre altres obres, d'un estudi/assaig certament emblemàtic com La construcció del sentit (1986). Ens acostarà a la poesia de Carles Riba:

.....

La segona intervenció és la de Carles Miralles, poeta, assagista i catedràtic de grec a la Universitat de Barcelona. Entre les seves aportacions al tema que ens ocupa cal comptar Lectura de les "Elegies de Bierville" (1978),

així com un apartat amb cinc acostaments diferents de temàtica ribiana dins del volum Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana (1986).

.....

Ara passo la paraula a Carles-Jordi Guardiola, editor i estudiós de la correspondència ribiana. Les Cartes de Carles Riba recollides amb paciència d'anys, minuciosament anotades i editades en tres volums són, a parer meu, una de les aportacions instrumentals més importants en la bibliografia ribiana dels darrers temps.

.....

En aquest any de collita esplèndida i de multiplicació d'aniversaris (Miró, Mompou, Foix, Riba, Folguera, Jordana i Ventura Gassol, entre altres), des de la perspectiva del Centre Català del PEN ens va semblar que havíem d'aprofitar l'avinentsa per recuperar la memòria històrica de l'entitat. Sobretot pel que fa a les dues figures literàries més consistents: J.V. Foix i Carles Riba. Es a dir, mirant d'establir, de la manera més precisa possible, la vinculació de cadascun amb l'entitat, la mena de treballs que hi feren, el tipus de literatura que generaren i el tram de relacions internacionals entre les quals es varen moure. El passat mes de febrer, en una taula rodona paral·lela a l'actual, l'assagista i poeta Vinyet Panyella va fer el seguiment de les relacions entre J.V. Foix i el Centre Català del PEN. Avui assajaré de fer una cosa semblant referida evidentment a Carles Riba.

.....

CARLES RIBA I EL CENTRE CATALÀ DEL PEN,
UNA HISTÒRIA EN CINQ SEQÜÈNCIES

Isidor Cònsul

Fem d'una mena d'ambaixadors intel.lectuals de Catalunya i de la seva fe republicana i de la seva voluntat de permanència com a valor espiritual en el món. No crec que sigui excessiu de dir que no és ineficaç la nostra acció. D'altres ens hi han precedit i ens hi acompanyen. Cal que en vinguin d'altres. Guanyarem per aquí també, i no solament per les armes.¹

Es un text de Carles Riba, d'una carta a un joveníssim Joan Vinyoli, datada a Cambridge el 16 de novembre de 1938. Carles Riba i Clementina Arderiu eren a Anglaterra com a representants dels escriptors catalans en una reunió internacional del PEN Club que s'hi celebrà els dies 8 i 9 de novembre. Riba, però, aprofità l'estada a la Gran Bretanya per a altres activitats: va dictar conferències a Londres, a Cambrigde i a Oxford, van visitar Stratford-on-Avon, la terra nadiua de Shakespeare i, com ja havien fet en un viatge immediatament anterior per terres de França, Riba i Clementina exerciren d'ambaixadors intel.lectuals de la causa republicana i de la causa catalana. En aquelles mateixes dates, el dia 21 de novembre, el poeta John Pudney (sota el pseudònim d'Henry Beau), informava, al "News Chronicle" de Londres de la presència d'un hoste de gran renom, Carles Riba i, a banda d'altres consideracions, apuntava que era un conegut poeta català, que treballava al servei del seu govern, i que la seva feina més interessant, ara, era el manteniment de la cultura en

¹ Vegeu Cartes de Carles Riba I: 1910-1938. Els orígens. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. La Magrana. Barcelona, 1990 (Pàg. 507).

temps de guerra.²

Fet i fet, la participació de Riba en aquesta reunió internacional del PEN Club a Londres és el darrer dels actes a què assistí com a membre actiu del PEN Català. El final de la guerra civil espanyola era previsible i començaven els preparatius per a l'èxode i l'exili republicà. Només uns mesos abans, en el seu periple per terres franceses, Riba havia buscat escoles franceses per als seus fills tot preveient la inevitable desfeta de la guerra.³

Des de la perspectiva del PEN Internacional, allò que es desenvolupà tot seguit fou un entranyable projecte de solidaritat que es rastreja amb claredat en l'epistolari ribià. Una breu història de solidaritat moral i material que

² Jaume Medina, a Carles Riba (1893-1959). Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, dóna el text de d'Henry Beau a "News Chronicle": A visitor to England with an architectural name is Carles Riba, most famous of catalan poet and Professor of Greek at Barcelona. / Though he has placed himself at the service of his Government, Riba's chief interest is to maintain culture during wartime. He and his wife are continuing to write poetry, which is not always easy in airraided Barcelona./ Riba is at present lecturing at English universities. His most important work has been the translating of Greek classics into catalan. Vegeu Vol I (pàg. 331).

³ En carta des de París, el 30 de juliol de 1938, demana a Pierre Rouquette que inscrigui els seus fills a escoles franceses: Redacteu-me vos mateix les peticions d'inscripció dels nostres infants (...) Oriol, 14 anys (n.29 ag. 1923) té quatre anys de batxillerat aprovats, seguirà estudis de ciències. Eulàlia, 12 anys (n. 21 maig 1926); té un any de batxillerat aprovat k-V". Vegeu Cartes de Carles Riba I: 1910-1938. Recollides i anotades per Carles Jordi Guardiola. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1990 (Pàg. 489).

es pot seguir també en el testimoni de Marià Manent, a El vel de Maia o en referències de Xavier Benguerel que explica que els locals del PEN Club francès (al núm. 66 de la rue Pierre Charron, a tocar dels Champs Elysées) esdevingueren un centre d'acolliment dels escriptors catalans que encetaven l'exili. En aquests locals, una mena de llar de l'escriptor, on s'hi podia menjar i dormir, Carles Riba s'entrevistà, el dia 11 de març de 1939, amb Hermond Ould, secretari del PEN Club anglès, que havia viatjat a París per veure què podien fer per ajudar els escriptors exilats. Malauradament, no tingueren temps d'emprendre gaires iniciatives de suport. Els ho impedí el ritme frenètic d'una història que, mesos després, feia esclatar la Segona Guerra Mundial.

Aquesta podria ser la darrera seqüència d'un film hipotètic que seguís la relació entre la història del Centre Català del PEN i el periple vital de Carles Riba: una pel·lícula que s'entretingués a agermanar els moments de coincidència entre l'entitat i l'homenot. El film que proposo, evidentment en blanc i negre, es pot reconstruir, si més no en la imaginació de cadascú de nosaltres, a partir d'aquesta darrera seqüència als locals del PEN francès. I aniria bé que les imatges de l'entrevista amb el representant anglès quedessin falcades pel text de la carta de Riba a Francesc Trabal del dia anterior (10 de març de 1939): Suposo que sabeu per l'Obiols, i potser per Mme. Dreyfus, que Hemon Ould ha vingut a París per veure què pot fer el PEN anglès en ajut nostre. L'Obiols m'ha escrit. Jo seré demà de matí a la r. P. Charron a conferenciar amb Ould. Si hi sou a temps veniu-hi⁴.

I seguint el mateix joc de complicitats cinematogràfiques es podria convertir la darrera seqüència en la primera del film i, des de l'escena final,

⁴ Cartes de Carles Riba II: 1939-1952. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1991. (Pàg.35).

encetar el camí invers d'un "flash back" que ens portés al començament de la història, als inicis i posterior desenvolupament de la relació entre Carles Riba i el Centre Català del PEN. Es un camí que hauria de passar, amb una mica de detall, per les quatre seqüències fonamentals d'aquesta relació: quatre moments que enllacen la història de l'entitat amb la vida del poeta.

Primera seqüència: Barcelona. 19 d'abril de 1922

Menjador de l'Hotel Ritz. Sopar fundacional de la branca catalana del PEN Club. La càmera es passeja entre un grup reduït que no arriba, sembla, ni a la mitja dotzena. Hi ha Josep Ma. López-Picó que parlarà d'aquest sopar fundacional al seu dietari, Joan Crexells, el jove humanista que, segons Josep Pla, pertanyia a la mena d'intel.lectuals que fan enveja i salivera⁵. També hi ha Josep Ma. Batista i Roca i Josep Millàs-Raurell, secretari de l'entitat que ara neix, càrrec que mantingué fins a 1939. La càmera s'atura finalment davant d'un jove professor anglès, possiblement el poeta John Langdon-Davies, arribat l'any anterior a Catalunya i que prepara una antologia de poetes catalans per traduir a l'anglès.

Al sopar de l'Hotel Ritz, però, hi ha absències importants i una de les més comentades és la de Carles Riba. De tota manera és un buit que es disculpa sol per raons de força major. Amb la seva esposa són a Alemanya des d'unes setmanes enrere i hi restaran tot un any perquè Riba ha estat becat pel Consell

⁵ Josep Pla, a l'homenot que li dedicà, escriu: era potser el més bo, el més cultivat, el més complet, una de les naturaleses d'home jove (joveníssim) més riques que respirava l'aire d'aquest país. Vegeu Homenots. Primera sèrie. Dins Obra Completa de Josep Pla. Volum XI. Editorial Barcino. Barcelona, 1969 (pàg. 435-471).

de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya. L'any següent, en canvi, quan es reuneix el plenari del PEN Català, l'abril de 1923, no hi falten Carles Riba, ni Clementina Arderiu, ni altres noms de primer rengle com Josep Ma. de Sagarra, Joan Puig i Ferrater, Carles Soldevila o Pompeu Fabra que és nomenat president de l'entitat.

Segona seqüència: Oslo, juny de 1928

Sisè Congrés Internacional del PEN. Els delegats catalans són Carles Riba, Josep Millàs-Raurell i Armand Obiols. A Oslo s'hi han trobat vint-i-sis delegacions del PEN i comença a quedar ben clar que no s'hi assisteix per països sinó per llengües, que no hi van els estats sinó les literatures. Els congressistes han estat rebuts pel monarca i els detalls que han corprès amb més contundència la delegació catalana són la generosa hospitalitat dels noruecs, la força econòmica del país i la confiança que demostren tenir en ells mateixos. De retorn a Barcelona, J. Navarro-Costabella, periodista de "La Veu de Catalunya", entrevista Carles Riba i Millàs-Raurell (de manera conjunta i en qualitat, respectivament, de president i secretari del PEN Català) i en recull declaracions d'aquesta mena: Es admirable que un poble com el suec⁶, d'una extensió equivalent a la Catalunya estricta, tingui una puixança tan extraordinària. Cregueu que no s'hi miren pas a fer discursos amb la seva parla. Quan parlen del futur del PEN internacional, tots dos hi veuen una vastíssima perspectiva, perquè han començat a entrar en un període de realitzacions

⁶ Cal pensar que es tracta d'un error del periodista. El congrés fou a Oslo, capital de Noruega. D'altra banda, els titulars de la notícia són prou clars: Reportatges d'actualitat. El Congrés del "PEN Club a Oslo. Conversa amb Carles Riba i Millàs Raurell.

pràctiques. Concretament haver obtingut de la "Societat de Nacions" la creació d'un gran Premi Internacional de Literatura i aconseguit de l'"Institut de Cooperació Intel.lectual de Ginebra" que el PEN Club sigui un element assessor quant als llibres a traduir i els traductors. I remarquen, sobretot, dos elements que troben cabdals: un de genèric, el foment de la relació entre els intel.lectuals, i un altre de ben concret: hem estat tractats sense equívocs. La gent s'interessa per la nostra literatura. Més: la coneixen. Per cert que en plantejar-se la qüestió referent a les literatures regionals, la nostra no hi fou al.ludida perquè era considerada en el grup europeu.⁷

Carles Riba ha assumit en aquests anys la presidència del Centre Català del PEN que es prepara, d'altra banda, per a la primera campanada important de la seva història. Retornats d'Oslo, Josep Millàs-Raurell publica, a "La Publicitat" un article en tres parts Esquema d'un Congrés de PEN Clubs a Oslo⁸ i sembla que s'han fet els primers moviments i comentaris per plantejar la candidatura de Barcelona com a seu d'una propera trobada internacional del PEN. Si a la literatura catalana li cal demostrar el seu dinamisme i operativitat, una bona prova és passar el repte d'organitzar un congrés de PEN Clubs i aconseguir que Barcelona esdevingui, ni que sigui per uns dies, la capital mundial de la literatura.

Comença així la roda de contactes i els treballs previs per demanar que el Centre Català del PEN organitzi un dels propers congressos internacionals.

⁷ J. Navarro Costabella. El Congrés del "Pen Club" a Oslo. Conversa amb Carles Riba i Millàs-Raurell. "La Veu de Catalunya" (4-VII-1928). Matí. Pàg. 5.

⁸ J. M. Millàs-Raurell, Esquema d'un Congrés de PEN Clubs a Oslo, "La Publicitat" I (7-VII-1928), II (12-VII-1928) i III, (20-VII-1928).

L'adjudicació definitiva, però, no es produeix fins al 1933, en el Congrés de Dubrovnik. Ho sabem per una postal que J.V. Foix, delegat català al congrés de la vella ciutat de Ragusa, escriu a Carles Riba així mateix que s'ha produït l'acceptació de la candidatura catalana. Es una postal datada el 27 de maig i, textualment, diu: Amic Riba: acaba d'aprovar-se la nostra proposició: el '35 el Congrés dels P.E.N. serà a Barcelona. Unanimitat. Darrerament els serbis s'han gairebé excedit. El congrés és oficial per part de l'Estat i del municipi. Records.⁹

Tercera seqüència. París. Juny de 1937

Ha passat el temps i s'han escolat alguns anys. Ens trobem ara en el quinzè Congrés Internacional del PEN, a París i l'ambient és més aviat tens i enrarit. De cap manera no es pot comparar amb el tarannà positiu d'Oslo, l'any 1928, ni amb el punt d'entusiasme i compromís de la postal de Dubrovnik, el 1933, ni amb l'eufòria encara recent del Congrés de Barcelona, el 1935, on el Centre Català, presidit per Pompeu Fabra, ha reeixit en l'organització d'un congrés que ha sortit rodó i impecable.

Ara, en aquest estiu que comença a París, la càmera mira de copsar el grau d'inquietud de l'assemblea quan es parla de Guerra d'Espanya i a mesura, sobretot, que es succeeixen les resolucions a favor de la pau i les mocions de censura contra les atrocitats de la guerra. Els representants catalans són Clementina Arderiu, Carles Riba, Joaquim Xirau, Carles Soldevila i Josep Millàs-Raurell. Aquesta vegada també hi ha dos representants del PEN espanyol:

⁹ Em plau de regradir a Carles-Jordi Guardiola la notícia d'aquesta postal, el text de la qual en reproducció fotogràfica ha estat publicat al "Butlletí del Centre Català del PEN Club" (II Epoca. Juliol 1993. n.4).

Corpus Barga i Enrique Díez Canedo. El moment més tibet arribava amb l'homenatge del PEN Internacional al poeta Federico García Lorca, afusellat mesos enrere a Granada. Corpus Barga i Enrique Díez Canedo proposen aquest text de declaració a l'assemblea, que esdevé, alhora, condemna de l'assassinat i homenatge al poeta: "Le Congrès, profondément ému par la mort de Federico García Lorca, rend hommage à la mémoire du poète, et adresse sa sympathie au peuple espagnol qui défend aujourd'hui son indépendance et le droit sacré d'un peuple à disposer de lui-même, et qui, du même coup, sauvegarde les principes essentiels à toute civilisation."¹⁰ Llegida la declaració, Carles Riba demana la paraula per adherir-s'hi i enfortir-la davant de l'assemblea. En un paper d'esborrany que encara es conserva hi ha escrit aquest text que remarca: La délégation espagnole de Barcelona, je ne dirai pas qu'elle oublie, mais elle est dans proposition de ses frères du centre de Madrid, dans ce sens qu'elle tient à souligner que le poète García Lorca représente toutes les victimes pures, c'est à dire, les plus essentiellement tragiques, de cette guerre à laquelle ont été poussés les peuples d'Espagne".¹¹ I resulta si més no curiosa la referència d'un Centre Català del PEN presentat com una delegació espanyola de Barcelona i germana del centre de Madrid. Una semàntica d'ambigüitats que, segurament, és d'estirp republicana, sang federal i nissaga iberista.

¹⁰ Manllevo la citació de l'estudi de Josep S. Cid, El Centre Català del PEN. 70 anys d'història. Barcelona, 1992 (Pàg. 20).

¹¹ Jaume Medina, Carles Riba (1893-1959) Op. cit. (Pàg. 94).

Quarta seqüència. Praga. Juny de 1938

Setzè Congrés Internacional del PEN. Els delegats catalans són Mercè Rodoreda i Francesc Trabal. La càmera no cal que s'estigui de manifestar que hi ha una certa situació d'idil·li entre la parella de delegats catalans perquè som a l'època en què sembla que visqueren l'alegria d'una breu aventura amorosa. I encara que les tres biografies sobre l'escriptora no acaben de posar-se d'acord, Mercè Ibarz escriu que en tornar de la capital txeca eren amants, segons el relat que l'escriptora va fer a l'exili de Roissy.¹²

Carles Riba també tenia previst d'anar a Praga, i entre els seus papers s'ha trobat una autorització governativa per assistir-hi, amb data de 15 de juny de 1938, a nom de Carles Riba i senyora, i de Francesc Trabal i senyora. Sembla clar que hi tenia prou d'interès però no hi va anar. Tot i això, tornava a ser president de l'entitat catalana i preparà una salutació per al congrés, Als escriptors del món, que constitueix una lúcida reflexió sobre la guerra civil espanyola i sobre la funció històrica dels escriptors catalans. El text fou llegit a Praga, publicat amb alguna mutilació a la revista "Meridià", i es troba sencer en el volum tercer de les seves Obres Completes.¹³

Un fragment d'aquesta reflexió pot iniciar el moviment final de la càmera en aquest documental imaginari que lliga la història del Centre català del PEN i la biografia de Carles Riba. Cal que el moviment sigui lent i espaiat, i que les paraules caiguin mandroses, però clares. Fet i fet, així s'assaboriran millor (...) En la seva lluita, Catalunya es juga no solament viure en la llibertat o en la servitud política, en la justícia o en la iniquitat social:

¹² Mercè Ibarz, Mercè Rodoreda. Empúries. Barcelona, 1991. (Pàg. 55).

¹³ Carles Riba, Obres Completes 3. Crítica 2. Edició a cura d'Enric Sullà i de Jaume Medina. Edicions 62. Barcelona, 1986 (291-293).

perilla ella mateixa com a col·lectivitat; vençuda, hauria de sofrir els intents més rigorosos que hagués conegut en la seva història de fer desaparèixer la seva força econòmica, el seu nom, la seva personalitat, sobretot la seva llengua -és a dir, la forma secular del seu pensament i del seu sentiment (...)¹⁴

I mentre s'escola el discurs un punt elegíac de Praga, la càmera retorna a la seqüència inicial. A París i a l'entrevista amb el delegat anglès. No falta gaire per a l'esclat de la Segona Guerra Mundial i aviat, també, el poeta començarà la redacció de les Elegies de Bierville, el punt més alt, segurament, de la seva producció poètica. Una poètica que és de derrota però no pas de vençuts. Per això mateix s'hi rastregen versos d'esperança com el que tanca l'elegia IX dedicada a Pompeu Fabra:

Sí, però l'esperança meravellosa traspassa,
crida, més real que la tenebra o l'estel
-ossos decebut i l'heroica pira en el vespre
desesperat- per a molts sembla d'antuvi una fe;
sols que té menys espera i arrenca de tots els exilis
cap al seu crit, i els batuts van retrobant-se soldats.

Isidor Cònsul

¹⁴ Carles Riba, Als escriptors del món. Dins Obres Completes 3. Crítica 2. Edició a cura d'Enric Sullà i de Jaume Medina. Edicions 62. Barcelona, 1986. (Pàgs. 291-293).

8 de novembre de 1993

Sr. Joan Maluquer
"Revista de Catalunya"
FAX 207.13.40

Benvolgut Joan:

Després de la telefonada de la setmana passada he optat per arrodonir i allargar una mica el text. Tampoc no es pot allargar massa més sense el risc de perdre el to desimbolt que ara em penso que té. Crec que es mou correctament entre l'erudició estricta i una manera d'explicar que no renuncia a una prosa diguem-ne àgil. Com ja et vaig dir, em fa gràcia de publicar-ho a "Revista de Catalunya", i aprofito per afegir que m'agradaria de col.laborar-hi més sovint. En cartera, tinc una proposta crítica sobre la darrera edició de la poesia de Màrius Torres (Edicions 62, a cura de Margarida Prats). Té errors importants i diria que no ha vist -o no ha sabut veure- tots els papers que tenia Joan Sales. Es un treball que pot tenir deu o dotze pàgines i que m'agradaria d'enllestir en els propers quatre o cinc mesos. Si t'interessa, comenta-m'ho. Si no, no passa res. Tinc intenció de fer-lo i ja el col.localaré en alguna de les miscel.lànies que fan al cas.

Endavant i crits. Una abraçada.

Isidor Cònsul